

УДК 271.2(477.87)"17":2-7

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.21>

АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ МАРАМОРОСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НА ЗЛАМІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Монич Олександр,

аспірант кафедри археології, етнології та культурології,
факультету історії та міжнародних відносин
Ужгородського національного університету
Researcher ID: AAM-6358-2021
ORCID ID: 0000-0002-1264-2305

На основі наукових праць та джерельного матеріалу Державного архіву Закарпатської області зроблена спроба опису адміністративного устрою Марамороської православної єпархії в комітаті Мараморош. У статті висвітлено головні етапи в структурній розбудові та становленні еклізіїної одиниці в 1690–1740 роках. Головним керівним органом єпархії були собори протопопів. Останні фактично виконували основне завдання в житті єпархії – забезпечували обрання єпископату, розглядали пастирські та парафіяльні питання, в цілому були і законодавчим, і виконавчим органом.

Аналіз дослідницького матеріалу дозволяє стверджувати, що собори протопопів були ключовою формою взаємозв'язку та взаємовідносин між духовенством, чернецтвом і єпископатом єпархії. Отже, базовим принципом устрою єпархії був принцип соборності.

Метою статті є аналіз вивчення інституції, етимології, структури, прав та завдань соборів як головної адміністративної та керівної складової єпархії.

Адміністративний устрій єпархії складався з системи протопопій (благочинь), парафій, монастирів та скитів. В силу історичних обставин ситуативними центрами чи осідками єпархії в різний період були монастирі в селах: Вільхівці, Драгово, Імстичево, Кричево та Угля. Саме в цих обителях проводилися собори протопопів, рішення яких впливали на устрій та розвиток єпархії.

Управління єпархією здійснювалося єпископом, якого обирав собор духовенства. Однак, рішення соборів затверджувалися світською владою – королівським Трансільванським урядом. Остання безперечно мала вплив на постанови та рішення соборів, однак на практиці не втручалася в діяльність та адміністрування єпархією. Проаналізувавши джерельний матеріал, автор приходять до висновку, що політично протестантській владі в комітаті Мараморош було вигідніше підтримувати православний єпископат, аніж мукачівських греко-католицьких духівників, які були ближчими до римо-католицизму.

Через призму джерел автор показує спільне і відмінне у адміністративних устроях двох контр-центрів – Мукачівської греко-католицької та Марамороської православної єпархії.

Ключові слова: єпархія, єпископ, парафія, монастир, собор, духовенство, протопоп.

Monych Oleksandr. Administrative structure of Maramaros eparchy at the break of the XVIII century

Based on scientific works and source material of the State Archives of Transcarpathian region, we made an attempt to describe the administrative structure of Maramaros Orthodox Eparchy in Maramaros County. The article illustrates the main stages in the structural development and formation of the ecclesiastical unit in 1690–1740. The council of archpriests was the main governing body of the eparchy. The latter, in fact, performed the main task in the life of the eparchy, ensuring the election of episcopate, considered pastoral and parish issues, in general, performed the role of both legislative and executive bodies.

Evaluation of the researched material suggests that the council of archpriests was a key form of the relationship between the clergy, the monks and the episcopate of the eparchy. Thus, the basic principle of the eparchy was the principle of catholicity (unity).

The aim of the article is to analyse the study of the institution, etymology, structure, rights and tasks of the council, as the main administrative and leading component of the eparchy.

The administrative structure of the eparchy consisted of a system of archdioceses, parishes, monasteries and sketes (small monasteries). Due to historical circumstances, the situational centers or settlements of the eparchy in different periods were the monasteries in the villages: Vilkhivtsi, Dragovo, Imstychovo, Krychevo and Uglia. It was in these monasteries that the councils of archpriests were held, making decisions that influenced the structure and development of the eparchy.

The eparchy was governed by a bishop elected by the clergy. However, the decisions of the council were approved by the secular authorities – the royal Transylvanian government. The latter undoubtedly had an influence on the resolutions and decisions of the council, but in practice did not interfere in the activities and administration of the eparchy. After analyzing the source material, the author concludes that politically, for the Protestant government in the Maramaros

County, it was more profitable to support the Orthodox episcopate than Mukachevo Greek Catholic clergy, who were closer to Roman Catholicism.

Having analysed the sources, the author reveals the common and different in the administrative structures of two counter-centers – Mukachevo Greek Catholic Eparchy and Máramaros Orthodox Eparchy.

Key words: eparchy, bishop, parish, monastery, cathedral, clergy, archpriest.

Локаційне перенесення управління православної єпархії з Мукачева до Мараморошу стало початком розбудови нової Марамороської єпархії [1, с. 341; 2, с. 32; 3, с. 383–409]. Першочерговими завданнями очільників Марамороської православної єпархії – єпископів Йосипа (Стойки) і Досифея (Феодоровича) та її ситуативних адміністраторів стали: структурно-адміністративний устрій нової єпархії; розбудова чернечих та парафіяльних центрів; налагодження діяльності єпархіального управління в нових умовах, тощо.

Аби зрозуміти контекст діяльності Марамороської єпархії, потрібно врахувати певні нюанси. Передусім, Мараморош був граничною смугою між Трансильванією і Угорщиною Габсбургів. В силу політичних причин ця територія була почергово під владою або протестантських князів, або ж юрисдикції католицьких монархів. Останній фактор суттєво впливав на релігійну ситуацію.

В 1618 році Мараморош був приєднаний до Трансильванії [4, с. 251]. У 1689 році, після невдалої для турків облоги Відня і спроби султана посадити на трансильванський престол свого ставленика, князівство було зайнято військами Габсбургів [4, с. 251]. Султан остаточно відмовився від претензій на володіння Трансильванією за Карловицьким миром 1699 року. Невдала спроба князя Ференца II Ракоці відокремитися від Габсбургів призвела до скасування в 1711 році трансильванської державності. Слідом за тим почався процес інтенсивного окатоличення Трансильванії [4, с. 251].

Саме політична складова відіграла ключову роль в діяльності православної Марамороської єпархії, фаза активного розвитку якої, припадає на 1690–1730 роки. Найголовнішим органом влади у комітаті Мараморош на зламі XVIII століття був *Gubernium* – королівський Трансильванський уряд [5, с. 5], який водночас вважався центральним керівним органом Трансильванії. В його склад входили переважно не католики, а протестанти (кальвіністи, лютерани, іноді антитринітарії), які до кінця XVII століття в Угорщині були достатньо впливовою силою. Особливе значення мали реформатори-кальвіністи, до партії яких належали знатні і могутні угорські дворянські прізвища [5, с. 13].

Реформатори з ненавистю ставилися до католицизму і католиків. З такою ж ворожістю вони ставилися до православних, яких піддавали різноманітним утискам з метою їхнього переходу в протестантизм [5, с. 13]. Разом з тим в Угорщині протестанти не мали такого виняткового домінування, як в Трансильванії, де православне духовенство було підпорядковане юрисдикції кальвіністських «суперинтендентів» [5, с. 13].

Ключове розуміння становища православної єпархії і діяльності соборів протопопів подає дослідник Олексій Петров: «Кальвіністи вмешивались и в назначение на духовныя места и в управление православной церковью» [5, с. 14]. Автор погоджується з тим, що в часи Жужанни Лорантфі кальвіністи здійснювали реальний тиск і мали вплив на вибір православного єпископа [5, с. 14–15].

Таким чином, з одного боку марамороська столиця «представляла особенно благоприятные условия для сохранения в ней старой веры и иерархии» [5, с. 32]. З іншого – будучи з'єднаною до 1733 року з Трансильванією, столиця знаходилася під патронатом трансильванської автономії [5, с. 32]. Останній фактор відчутно впливав на церковне життя православної єпархії. По-третє, відомо, що *Gubernium* складався з кальвіністів і акатоликів, котрі зберігали в Трансильванії домінуюче положення, і які «предпочитали при случае скорее поддержать православных, чем униатов, соединенных с католической церковью» [5, с. 32; 49].

Ці обставини відігравали важливу роль в церковному житті, адже адміністрація і судочинство були в руках комітатських чиновників. «Следовало только приобрести приязнь жупана подкупом, что и делали приверженцы греческого обряда, подносив главному жупану ежегодно денежный подарок за его покровительство, и все распоряжения высших правительственных сфер остались на бумаге без всяких последствий» [5, с. 33].

Отже, моделлю адміністративного устрою і управління Марамороською єпархією, були собори протопопів, а тому і ключовою формою взаємозв'язку і взаємовідносин між духовенством, чернецтвом і єпископатом єпархії був принцип соборного устрою [4, с. 253–254]. В Марамороській православній єпархії, так само, як і в Мукачівській греко-католицькій, – кафедра єпископа заміщала за вибором білого і чорного духовенства [5, с. 34]. Однак, ця внутрішньо-єклезійна форма взаємовідносин духовенства і єпископату в Мукачівській єпархії діяла тільки до 1733 року. Причиною ліквідації цього принципу стало те, що «выборное начало ставило известные препятствия вмешательству правительства и католической иерархии и потому было выведено из употребления» [5, с. 35].

На нашу думку, принцип соборів протопопів, як головний керуючий орган єпархії був «копірайтом» і запроваджений від протестантів, яких в період 1560–1648 років охопив рух за оновлення та реформування своїх Церков. Цілком ймовірно, що саме контрреформація та вплив кальвінізму стали причиною впровадження в адміністративному устрої православної єпархії Мараморошу інституту протопопів.

Цю ж думку про генезу інституту «протопопів» підтримує отець Василій (Пронін). Аналізуючи діяльність єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського, дослідник робить примітку, що, будучи протопопом, він мав значну владу, адже відомо, що у його часи під впливом кальвінізму саме протопопи і собор протопопів були одним із правлячих єпархіальних органів [4, с. 262].

В будь-якому випадку інститут протопопів діяв в комітаті у 1662 році, про що дізнаємося з рішення Марамороської жупи від 18 липня 1662 року [6, с. 200; 7, с. 164].

Тобто, однією з причин генезису інституту протопопів та принципу соборності було саме поширення ідей кальвінізму та його прозелітизму. В цілому ж, принцип соборності в управлінні Марамороською єпархією мав свою передісторію.

Очевидно, що є кілька чинників, які сприяли утворенню принципу колективного керування єпархією. По-перше, її існування може бути пов'язане локаційною складовою, а саме, далекою відстанню Мукачева від Мараморошу. В часи віддаленості центру єпархіального управління від периферії цілком ймовірно, що дрібні адміністративні справи вирішувалися на соборах місцевого духовенства. По-друге, в період імплементації унії та поширення юрисдикції Мукачівських єпископів, а також ситуативної відсутності стаціонарного, православного єпископату духовенство було змушене знаходити вихід в управлінні єпархією. Цим виходом і було соборне управління на чолі з виокремленими священнослужителями єпархії. По-третє, ідея управління дієцезією, духовенством, а не єпископатом ймовірніше за все була запозичена від контрреформаційних рухів, які активно вирували в тогочасній Європі. По-четверте, не виключено, що поява соборів протопопів була ініційована боротьбою Православ'я з реформацією в комітаті. Хоча це є малоймовірним, адже більшість у владі комітату була протестантами. І, найголовніше, собори протопопів були повністю підконтрольні Трансільванській владі, яка в силу політичних обставин радше воліла співпрацювати з православними, ніж греко-католицькими церковниками. Вплив реформаторської консисторії на процедури виборів та рішення соборів, які вона ж остаточно схвалювала, є безапеляційним.

Справами протопопії керував один із головних отців округу Марамороської єпархії. Головними протопопами були: Вільхівський, Драгівський, Мойсеєвський, Сиготський, Углянський та інші отці.

Протягом XVIII століття паралельно з терміном «протопоп» в православній традиції вживався альтернативний термін «намісник» [8, арк. 2 зв.; 9, арк. 1 зв.], який використовувався виключно до очільника протопопії. Прості парафіяльні священники називалися пресвітерами [10, арк. 1] або парохами [11, арк. 6–6 зв.; 12, арк. 1]. Водночас у греко-католицькій єпархії протопопи називалися архідияконами [13, арк. 3 зв.]. На посаду протопопа зазвичай призначався священник одного з головних храмів деканату.

Собори протопопів в сучасному розумінні – це собори благочинних (в православній традиції), або ж деканів чи архидеканів (в греко-католицькому канонічному праві). Структурно собори склалися або з духовенства певного округу (благочиння), тоді вони мали статус окружних, або ж були соборами всіх протопопів єпархії, і в цьому випадку вони називалися – єпархіальними. Собори першого типу могли мати видозмінену назву – «генеральні», другого типу «великі». І перші, і другі типи соборів проводилися під головуванням єпископа. Однак, якщо на генеральному соборі були присутні кілька благочинних (протопопів), то на великих соборах були присутні всі або ж більшість протопопів [4, с. 262].

Паралельно з православними соборами чернецтва і духовенства Марамороша в Мукачівській греко-католицькій єпархії існувала своя структура соборів [14, с. 76–83; 15, с. 126–142].

Ситуативними завданнями соборів, були: обрання єпископату; налагодження єпархіальної, адміністративної роботи; вирішення суперечок між вірянами; питання чернечого життя; питання взаємовідносин між парафіянами і священнослужителями; розбудова єпархіальної структури (парафії, монастирі), тощо [14, с. 76–83; 15, с. 126–142].

Очоловав собор протопопів в Марамороській єпархії або єпископ, або ж тимчасовий адміністратор єпархії, а іноді quasi-єпископ, як це було у випадку з єпископом Серафимом (Петровай) в 1711–1715 рр. [4, с. 261].

Єпископат, а також адміністратори Марамороської єпархії обиралися виключно соборами духовенства. Найбільшого розвитку інститут соборів протопопів зазнав в часи правління єпископа Йосипа (Стойки). Із раннього періоду правління єпископа Йосифа (Стойки) відомо, що він часто скликав окружні собори протопопів, на яких обговорювалися та вирішувалися питання єпархіального життя,

загальноцерковні справи, з допомогою яких велася боротьба проти унії. Відомі 7 Соборів, які з благословення владики Йосифа були проведені в Будешті (1690), в Сиготі (1698, 1699, 1704), в Драгоешті (1699), в Мойсєвському монастирі великомучениці Параскеви (1700), в Сарасеу (1704) [16, с. 70; 4, с. 253; 17, с. 670].

Марамороські протопопи згадуються в актах унійного синоду, який відбувся 5 вересня 1700 року в Белгороді [5, с. 36].

Єпископ Йосип був людиною занадто енергійною і його діяльність була направлена, як на розбудову нової єпархії, так і на її захист від впливу унії та розповсюдження кальвінізму. Звичайно, така політика єпархії не завжди подобалася комітатським чиновникам. Зокрема, мав місце конфлікт єпископа з помічником начальника комітату Францем Дарвай. Приводом для сутички були часті собори, які скликав єпископ. На одному з них владика дозволив звершувати священнодії ієрею Вайнагі, який згідно церковних канонів підлягав забороні. Цікаво, що єпископ дозволив йому звершувати всі священнодії, крім божественної літургії. Такі прецеденти зустрічаються і надалі в історії єпархії: «двоєбрачним» священникам дозволялося звершення обрядів, крім літургії [4, с. 256–257].

Загалом собори періоду єпископа Стойки ще раз підтверджують наведену вище формулу управління єпархією, яка була – соборною. Суперечки і незгоди між віруючими виносилися на рішення собору. Протилежної думки про правління єпископа Йосифа є церковні історики о. Жаткович та о. Лучкай. Останні зокрема вважають, що «мандрівний єпископ» не був наділений ніякими єпископськими правами і без жодного страху роздавав посади, давав розлучення, благословляв звершувати богослужіння Требушанським пресвітерам двоєженцям Ігнатію та Миколаю і т.д. В підтвердження цього автори наводять декілька документів [2, с. 133–134; 18, с. 256].

Вкрай важким для Марамороської єпархії був період ув'язнень і відсторонення Стойки від управління єпархією у 1706–1711 роках. У зв'язку з тривалою відсутністю керівників єпархії, ситуація була нестабільною.

Судовий процес проти єпископа 1705–1706 років ілюструє ще одну правову сторону соборів протопопів – вони мали право знімати з посади єпископа.

В травні 1705 р. (хоча є припущення, що це було раніше – 5 березня того ж року) [19, с. 75] єпископ був знятий єпархіальним синодом та ув'язнений у Хустському замку [4, с. 257]. Крім «філопротестантизму» [20, с. 140], єпископу інкримінувалося: нехтування єпархіальним синодом [2, с. 146–147; 21, с. 235; 16, с. 70], відкрите єретицтво [2, с. 149], накладання «інтердикту» на населення Марамороша, співробітництво з угорськими повстанцями, а також висвячення у сан двоєженців [19, 75–76]. За висновками судового слідства, наступного 1706 р. єпископа цілковито «звільнили з управи єпархії, а його мастки сконфіскував комітат» [6, с. 425–463; 16, с. 70].

Ситуативні адміністратори Марамороської єпархії теж обиралися соборами протопопів. Так, на місце Стойки в кінці 1706 р. собор духовенства вибирає румунського священника Іова Цірку [22, с. 11].

Незважаючи на жорстокі санкції проти Йосипа з боку влади, духовенство Марамороша на черговому соборі в 1710 р. визнало Йосипа своїм архієреєм і звернулося до правителя Марамороша Ференца Ракоці з проханням затвердити його рішення. Однак останній відповів відмовою. В 1709 р. – на початку 1710 р. Марамороською єпархією офіційно керувала рада з 4 протопопів, владики Йосип звершував богослужіння нелегально [22, с. 12].

Після смерті Стойки в 1711 р. «проунійна група» обрала і поставила Марамороським єпископом румунського священника Степана (в чернецтві Серафима) Петрована [16, с. 71]. Так само, як і Цірка, Серафим був обраний місцевим собором та конгрегацією комітату [4, с. 261].

Після адміністратора єпархії, отця Івана з села Мойсей, 14 травня 1715 р. православне духовенство Марамороша обрало кандидатом у єпископи священника Андрія з «Касовського округу и обычнымъ путем ходатайствовали объ его утверженіи» [22, с. 13]. Був чи не був отець Андрій висвяченим у єпископи – невідомо, хоча про це просили священники Марамороша Gubernium [23, с. 22]. Те, що він якийсь час керував єпархією, залишається фактом.

В повідомленні про собор духовенства і вибори попа Андрія чітко описуються структурні деталі проведення соборів протопопів. Собор було скликано через тривалу відсутність єпископа після смерті Стойки. В силу цього відбулося «много погрешностей и неправильностей, так как не было из их числа никого, кто бы наблюдал, как следует за делами церкви и направлял эти дела по их обряду [23, с. 22]». Тобто собори для виборів єпископа скликалися по мірі необхідності. По-друге, на соборі 14.05.1715 року розглядалися 4 кандидатури на Марамороського єпископа. Священники «кандидовали из попов своего исповедания четырех почтенных лиц, а именно: из Верхняго округа – попа Іону, из Касовскаго – попа Андрея, из Сиготскаго – Саплонцкаго попа Івана, из Нижняго – попа Петра. Из упомянутых

лиц на перваго, т.е. на попа Іону пало 14 голосов, на второго, т.е. на попа Андрея 46, на третьяго, т.е. попа Івана, ни одного, на четвертаго – попа Петра – 35. Из них они сочли наиболее походящим попа Андрея» [23, с. 22].

Таким чином, собор проходив у два етапи. Перший – обрання кандидатів, другий етап – голосування. Участь у виборах єпископа 1715 року взяло 95 священників з чотирьох округів (благочинь/протопопій): Верхній, Нижній, Сиготський та округ Сепинца¹. Крім згаданих на соборі протопопій, діяли й інші, наприклад Вільхівське, Углянське і т.д. Після кінцевого обрання кандидата в єпископи затверджував *Gubernium* [23, с. 22].

На початку 1718 р. собор духовенства обрав у єпископи Марамороської єпархії знову того ж священника Андрія, але цей вибір не був схвалений світською владою [4, с. 261]. В тому ж році духовенство обирає останнього Марамороського єпископа – Досифея (Феодоровича) [22, с. 13–14]. До монашого постригу Досифей був протопопом у селі Вільхівці (угор. *Irhóc; Irkolcz; Irholcz; Irhocz*) і носив ім'я Дмитро [5, с. 39; 4, с. 262].

В цілому, напружена ситуація з управлінням єпархією була постійним предметом соборів духовенства Мараморошу. Наприклад, головним завданням собору православного духовенства, який відбувся 27 грудня 1716 року в с. Угля, було обрання чергового єпископа. В протоколі зборів священників в пункті № 1 записано: «Выбрали Честнейшаго господина отца Архимандриту на Епископство поневаж застаємо без жадного Пастыря» [24, арк. 1]. Такі завдання на порядку денному соборів стояли систематично, а це свідчило про дестабілізацію в церковному управлінні православною єпархією, яка була без постійного єпископа [22, с. 10–17].

Із архівного джерела про Углянський собор 1716 року ми дізнаємося, що посаду протопопа в цей період в Марамороській єпархії займали священники в селах Угля та Колодне [24, арк. 1]. В склад собору протопопів входили священники з таких сіл, як: Березово, Горінчово, Данилово, Драгово, Колодне, Копашнево, Крайниково, Кричево, Липча, Руське Поле, Селище, Сокирниця, Угля, Чумалево, Шандрово [24, арк. 1–1 зв.].

На соборах протопопів у виборах єпископату брала участь й світська влада, як це було у випадку обрання єпископа Стойки. Дослідник Олексій Петров з цього приводу робить таку примітку: «Вряд ли бы православное русское и румынское дворянство допустило устранение себя от участия в столь важном деле. Наконец, и на православных не могли не повлиять порядки реформаторской церкви, дающей широкий доступ светскому элементу в церковное управление» [5, с. 36].

При житті єпископа Досифея в єпархії продовжував діяти соборний принцип управління. Про це ми дізнаємося з періоду юрисдикційного керування унійним вікаріатом Мараморошу (1729–1733) [4, с. 319] майбутнього Мукачівського греко-католицького єпископа Симеона (Ольшавського).

Ольшавський кілька разів піддавав забороні у служінні єпископа Досифея. 9 липня 1733 року єпископ Симеон (Ольшавський) видав циркуляр, а 5 серпня 1733 року відправив листа Єгерському єпископу Гавриїлу Ердевію, в яких найскоріше призначення нового наступника Бізанція аргументував тим, що «от старости уже ослепший Досифей снова рукополагает священников в Углянском монастыри, а он, – Ольшавский, – не имеет ни силы, ни власти запрещение и проклятие Бизанция, со взором Досифея, в действительность привести» [25, с. 98–101].

В циркулярі від 9 липня 1733 року, єпископ між іншим писав: «[...] сповіщаємо Вашим чесностям, всім протопопам та іншим священникам, наказуємо і заповідаємо, щоб жоден дяк або попович не насмілювався висвячуватися в отця Дософея. За цим повинен пильно стежити кожний протопоп» [2, с. 243–244].

Після смерті Досифея певний час єпархією теж керував собор протопопів. 10 жовтня 1735 року вибухнув конфлікт між єпископом Симеоном і священниками – Іваном Стойка з с. Драгово (угор. *Kövesliget*) та Іоною з с. Вільхівці (угор. *Irholcz*) [23, с. 25–26; 5, с. 40]. Причиною непорозуміння було те, що після смерті єпископа Досифея ці протопопи «побуждають Марамороській клирь выбрать епископа изъ своей среды» [5, с. 40]. Тобто духовенство Мараморошу хотіло обрати єпископа у традиційний спосіб на соборі протопопів.

15 листопада 1735 року Братиславська королівська рада виносить рішення про накладання покарань на цих священників у зв'язку зі «зловживанням своїми посадами» [26, арк. 1–2]. В тексті повідомлення ради йшлося не тільки про прийняті міри для цих священників, але й наводилося рішення поміщицької конгрегації Марамороського комітату про визнання юрисдикції Ольшавського над румунськими та русинськими священниками і віруючими Марамороського комітату [26, арк. 1–2].

Отже, станом на 1735 рік Марамороською єпархією керував собор протопопів і нам відомі, як мінімум, два священники, які ще залишалися в статусі протопопів і звершували пастирське служіння в селах сучасного Тячівського району – Драгово і Вільхівці.

¹ Сепинца (угор. Szaplónca) – комуна, у складі єдиного села в Румунії, в жудеці Марамуреш.

Дослідження румунських церковних істориків дозволяють говорити, що після Досифея в 1735–1739 рр. єпархією керував священник Гавриїл Штефанка з Бирсани (рум. *Bârsana*), Gavriil Ștefanca de Bârsana. Комітатською та імперською владою він ніколи не був затверджений як єпископ Мараморошу, тому діяв незаконно. Услід за Яношем Мігалі, Олексій Петров та отець Василій (Пронін) чітко називають Гавриїла останнім православним єпископом Марамороша, який у 1739 р. проживав у Барсанівському монастирі «*Episcopus Gabriel ex Barczanfalsa scribit de non ordinando quendam juvenem 1739*» [22, с. 14].

Очевидно, що після смерті Гавриїла почався незворотній процес самоліквідації Марамороської єпархії та її адміністративного устрою і управління, тим більше, що православним румунам та русинам влада більше не дозволяла вибирати собі єпископа [22, с. 14].

Таким чином, наявні дослідження та джерельні матеріали ДАЗО дозволяють зробити кілька попередніх тематичних висновків.

Цілком очевидно, що в 1690 році обидва релігійні центри – Мукачево і Мараморош, які об'єднували у XVII – в першій половині XVIII століття чотири комітати Угорщини, консолідували всі свої ресурси задля розбудови своїх єпархій. В адміністративному і структурному відношенні обидві єпархії зовні мали практично однакову структуру управління. Проте, якщо в Мукачівській греко-католицькій єпархії собори духовенства були фактично номінальним, другорядним керівним органом, то в Марамороській православній єпархії собори протопопів займали виключне, головне місце в управлінні.

В Мукачівській єпархії після укладання унії 1646 року процедура обрання духовенством єпископа-номінанта була скоріш за все протокольним дійством. Обраний на соборі священник номінант повинен був бути затвердженим імператором та єгерським єпископом і висвяченим римським понтифіком. Тобто обрання було не легітимним, без подвійного підтвердження і затвердження, а тим більше без висвячення. Така форма взаємовідносин духовенства і єпископату діяла в Мукачівській єпархії до 1733 року. Причиною табу на діяльність соборів духовенства як виборчого елементу, стало те, що духовенство надто втручалось у справи церковної і світської влади і цим суттєво перешкоджало їхньому впливу на справи єпархії.

В Марамороській єпархії структура управління була видозміненою, як по формі, так і по змісту. Ключове місце у виборі єпископа займали священники, які ситуативно збиралися на собори протопопів. Безперечно інституція соборів була колегіальним органом. Адміністративно він вважався головним керівним органом єпархії. Собори протопопів мали такі повноваження, як: обрання єпископату та їхнє усунення від управління; обрання і затвердження адміністраторів та відсторонення останніх від керівництва єпархією; розгляд поточних пастирських та парафіяльних справ, тощо.

Всі рішення соборів протопопів затверджував *Gubernium* – королівський Трансільванський уряд. Після затвердження влади єпископів для Мараморошу висвячували в Сучаві або ж Яссах. Без сумніву, антикатолицький уряд мав вплив на рішення соборів, але в силу боротьби з католицизмом влада комітату практично не втручалась у справи соборів та адміністрування єпархією.

Причинами виникнення інституту протопопів були з одного боку – політично-церковна ситуація, коли підтримка православ'я протестантами в боротьбі з католицизмом була вкрай вигідна останнім; з іншого – періодична відсутність православного єпископату, що змушувало духовенство знаходити нову форму управління, якою і був собор. Очевидно, що діяльність собору протопопів була абсолютно виправдана, особливо в напруженій ситуації з юрисдикційними інклюдіями з боку унійних єпархій Мукачева і Фогарашу. Важким в цьому відношенні був період 1711–1717 років, коли єпархією керували адміністратори та quasi-єпископ Серафим, які часом проявляли слабу стійкість у своїх релігійних переконаннях.

Після смерті останнього православного єпископа Досифея (1734/1735) інститут протопопів як головний адміністративний орган управління єпархією поступово почав втрачати свою юридичну силу, а з часом разом зі всім єпархіяльним устроєм – взагалі зникає.

Література:

1. Лучкай М. Історія карпатських русинів : в 6-х т. Т. 2. Ужгород : Закарпаття, 1999. 388 с.
2. Лучкай М. Історія карпатських русинів : в 6-х т. Т. 3. Ужгород : Закарпаття, 2002. 328 с.
3. Мониш О., прот. «Імстичівський екзил» в часи правління останніх православних архієреїв Мукачівської єпархії: Іоанікія (Зейкана) та Мефодія (Раковецького). «*НАУКОВІ ЗАПИСКИ*» Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Проніна). 2019. № 6. Ужгород : Карпати. С. 383–409.
4. Пронин Василий, архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье. Кандидатская работа архимандрита Василя (Проніна) «История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 года)». Издание 2-е. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь. ОРП «Філокаліа», 2009. 524 с.
5. Петров А., проф., д-р. «Старая вѣра» и унія въ XVII–XVIII вв. Пояснительная записка. Матеріали для історії Угорської Русі. Т. II. СПб., 1906. 88 с.
6. Hodinka A. A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára. I. KÖT. 1458–1715. LVI. Ungvár, 1911. 659 p.

7. Гаджега Василій, о. Додатки к історіѣ Русинов и руськихъ церквей в Марамороші. Студіи исторично-архивні. *Науковий Збірник товариства «Просвѣта»*. 1922. Рочник І. Ужгород. С. 140–226.
8. Державний архів Закарпатської області. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 6. На 2 арк.
9. ДАЗО. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 237. На 2 арк.
10. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 98. На 2 арк.
11. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 1330. На 15 арк.
12. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 5. Спр. 75. На 1 арк.
13. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 119. На 3 арк.
14. Кічера В. Інституційна розбудова провінції чину Василіан на Закарпатті у період правління Мукачівського єпископа Андрія Бачинського (1773–1809). *Русин*. 2008. № 3–4 (13–14). С. 76–83.
15. Скочиляс І. Собори духовенства Холмсько-Белзької унійної єпархії XVII століття (типологія, внутрішня організація та склад учасників). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2014. Вип. 17–18. С. 126–142.
16. Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. Серія II. «Записки ЧСВВ». Секція I. Т. I. Єпархічне оформлення. Видавництво Отців Василіан «Місіонер». Рим – 1997 – Львів. 232 с.
17. Пидгайко В. Г. Иосиф (Стойка). *Православная Энциклопедия*. Т. XXV. Москва, 2015. С. 669–672.
18. Жаткович Ю. Єпископы Мараморошские. *Листок*. 1891. № 22. Год VII. 15 ноября. Унгарь. С. 256–257.
19. Монич Олександр, прот. Нескорена Правда: нариси з історії Кричівського монастиря. Ужгород : Патент, 2018. 160 с.
20. Баран О., д-р., о. Церква на Закарпатті в роках 1665–1691. *Богословія*. 1968. Т. XXXII. Кн. 1–4. Рим. С. 77–145.
21. Пап Степан, отець. Історія Закарпаття. Т. II. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. 443 с.
22. Монич О. «QUASI»-єпископи та адміністратори Марамороської православної єпархії (1706–1739 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2021. Вип. 1(44). С. 10–17.
23. Петров А., проф., д-р. Старая вѣра и унія въ XVII–XVIII вв. Пояснительная записка, Матеріали для історії Угорської Руси. Т. I. Санкт-Петербург, 1905. 74 с.
24. ДАЗО. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 32. На 1 арк.
25. Дулишкович Іоанн, отець. Историческія черты Угро-Русскихъ. Тетрадь III. Унгарь, 1877. 234 с.
26. ДАЗО. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 551. На 2 арк.